

ський // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць / С.А. Слесарев (гол. ред. кол.), В.І. Белашов, С.П. Жукова та ін. / Національний заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK. – К.–Глухів, 2009. – Вип. 2. Матеріали Восьмої науково-практичної конференції «Сіверщина в історії України» (м. Глухів, 15–16 жовтня 2009 р.) – 224 с.

10. Великий Путивльський шлях // НТ. – 2010. – № 68 (12468). – 17 вересня. – С. 1.

11. Бантыш-Каменский Д. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства / Д. Бантыш-Каменский. – К.: Час, 1993. – 498 с.

12. Задко В. «По болоту Ездичи и за Сутыком...» / В. Задко // Глухівщина. – 2004. – 11 лютого. – С. 4.

13. Задко В. Слоут: історичний екскурс / В. Задко // Соборний майдан. – 2004. – № 2 (березень – квітень). – С. 4.

14. Антонович В. Про козацькі часи на Україні / В. Антонович. – К.: Дніпро, 1991. – 224 с.

15. Україна. Оглядова мапа. Пояснювальний текст. – К.: Мапа Лтд, 1994.

16. Тищенко К.М. Гунські та аварські топоніми Сіверщини / К. Тищенко // Збереження історико-культурних надбань Сіверщини (Матеріали четвертої науково-практичної конференції). – Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 236 с.

17. Мавродин В. Очерки истории Левобережной Украины (с древнейших времен до второй половины XIV века) / В. Мавродин. – СПб.: Наука, 2002. – 212 с.

18. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2-х тт. – Т. 1. До середини XVII століття / Н. Полонська-Василенко. – 2-е вид. – К.: Либідь, 1993. – 584 с.

19. Швидько Г. Історія держави і права України / Г. Швидько – Дніпропетровськ, 1998. – 199 с.

20. Задко В.П. Деякі аспекти вивчення родоводу і творчості Нарбутів / В.П. Задко // Історико-культурні надбань Сіверщини у контексті історії України: 36. наук. праць (Матеріали П'ятої науково-практичної конференції) – Глухів: РВВ ГДПУ, 2006. – 240 с.

21. Задко В. Наші предки назви вибирали / В. Задко // Український голос (Вінніпег, Манітоба) – 1996. – 10 червня. – С. 6.

22. Модзалевський В.Л. Малоросійській родословник / В. Модзалевський. – Т. Третій: Л. – О. – К.: Типо-Литографія «С.В. Кульженко», 1912. – 848 с.

23. Із спогадів Вейге (перша половина XVIII ст.) // Історія України: Джерельний літопис. За ред. В.І. Червінського та М.І. Обушного. – К.: ДП «Дирекція ФВД», 2008. – 288 с.

Гриценко А.П. Основание населенных пунктов Глуховщины во второй половине XVII века в результате переселения жителей Правобережья Украины

Статья посвящена вопросу заселения территории Глуховщины в начале второй половины XVII века в результате массового переселения населения из Правобережной Украины во времена Руины. Рассмотрены аспекты создания новых населенных пунктов и их дальнейшего развития.

Ключевые слова: Глуховщина, Руина, переселения, «большой сгон», основание новых населенных пунктов.

Hrytsenko A.P. The founding of the settlements of Hlukhivshchyna in the second half of the XVII century as a result of the resettlement of residents of the Right Bank of Ukraine

The article is devoted to the settlement of the territory of Hlukhivshchyna in the beginning of the second half of the seventeenth century as a result of the mass resettlement of the population from the Right-Bank Ukraine as a result of the ruins. The aspects of the establishment of new settlements and their further development are considered.

Key words: Hlukhivshchyna, Ruin, resettlement, “great disaster”, establishment of new settlements.

12.02.2018 р.

УДК 94 (477.46) Т. Золотаренко

С.Ю. Степенькін

**СТАРОДУБСЬКИЙ ПОЛКОВНИК
ТИМОФІЙ ЗОЛОТАРЕНКО**

У статті досліджується біографія стародубського полковника Тимофія Золотаренка. Вказано, що він народився на Правобережній Україні в місті Корсуні. Певний час він був наказним ніжинським полковником, стародубським і корсунським полковником. Як стародубський полковник брав участь в поході української армії в Білорусії. Розглянуто також іншу його діяльність.

Ключові слова: Тимофій Золотаренко, Стародубський полк, стародубський полковник, корсунський полковник, наказний ніжинський полковник.

У середині XVII ст. відбулося відродження української державності. Це було пов'язане із початком Національно-визвольної війни. У цьому, 2018, році виповнюється 370-річний ювілей з її початку. Ця війна сприяла появі цілої плеяди українських політичних і військових діячів. Серед них можна виділити рід Золотаренків, який через Ганну Золотаренку, дружину Богдана Хмельницького, був пов'язаний із самим гетьманом. Його представники, брати Іван та Василь, відігравали важливу роль у формуванні Української козацької держави. Їх двоюрідний брат Тимофій Золотаренко був не таким відомим. Однак він також зайняв свою нішу у будівлі Української держави.

«Можна припустити, що Тимофій Золотаренко народився у місті Корсуні у першій половині XVII ст. Можливо, це було десь у 1630-ті рр., оскільки він не був вписаний до реєстру 1649 р. Відсутність Тимофія у реєстрі може вказувати на те, що він був занадто молодим на той час. Вперше про нього згадується у листі наказного гетьмана Івана Золотаренка до московського царя Алексея Михайловича від 2 липня 1654 р. У ньому наказний гетьман повідомляв, що він з військом вирушив у похід з Новгорода-Сіверського до Білорусії («литовські міста», як написано у тексті). Зазначалося, що цей лист привезе посланець від І. Золотаренка «осавул Тимофій Оникіїв» [3, с. 127]. З тексту можна зробити висновок, що Т. Золотаренко на той час вже займав посаду осавула, ймовірно полкового Ніжинського полку. Його, як і свого брата Василя, Іван Золотаренко забрав із Корсуна до себе, в Ніжин. Перебуваючи при своєму братові, Тимофій і далі виконуватиме різні дипломатичні доручення, про що буде сказано нижче.

Варто звернути увагу на прізвище Тимофія Золотаренка, яким його називають в джерелах. Він писався або Оникіївом (на московський манер), або Оникієнко (на український манер). Про Золотаренка, його справжнє прізвище, ніде не згадується. Однак, дослідник генеалогії українських козацьких родів Володимир Кривошея вважав, що це є саме Т. Золотаренко, двоюрідний брат Івана Золотаренка [6, с. 108]. На це вказував і В. Модзалевський [8, с. 178]. А прізвище Оникіїв чи Оникієнко було похідним від по-батькові – Оникієвич. Тому виходить, що Оникій, батько Тимофія Зо-

лотаренка, був рідним братом Никифора, батька Івана та Василя Золотаренків.

Наказний гетьман І. Золотаренко довіряв своєму двоюрідному братові. Тому, коли він, у жовтні 1654 р., здійснив похід під Смоленск на з'єднання з московським царем, то наказним ніжинським полковником він залишив саме Т. Золотаренка. Про це повідомляли полонені поляками козаки: «На місці Золотаренка – Тиміш, його ... брат» [5, с. 281]. Ніжинським наказним полковником Тимофій був до березня 1655 р., коли українські війська почали масштабний наступ в Білорусії. На цій посаді він разом із Василем Золотаренком здійснив розвідувальний похід під Могилев «для взяття достовірних відомостей» [3, с. 530].

У квітні 1655 р. Тимофій Золотаренко був вже стародубським полковником. Він разом з іншими полками був посланий Іваном Золотаренком з-під Старого Бихова до Могилева на допомогу «твоїм государевим людям (московитам. – С.С.) рікою Дніпром, стругами» [3, с. 553]. У травні Т. Золотаренко разом із наказним ніжинським полковником П. Уманцем був посланий до річки Березини. Там, поблизу містечка Толочин, вони розбили польські війська. Було взято значні трофеї і «три прапори та дві литаври, послані до тебе (наказним гетьманом І. Золотаренком. – С.С.), государ і великий князь... із стародубським полковником із Тимофієм Оникієвим з товаришами» [3, с. 675–677]. Тут Золотаренко знову виступив як посол до московського царя. Цар це відмітив у похвальній грамоті наказному гетьманові Іванові Золотаренку від 12 червня 1655 р., у якій зазначалося, що лист наказний гетьман передав «братом своїм, із стародубським полковником із Тимофієм Оникієнком» [3, с. 681]. Золотаренко привіз і відповідь царя своєму двоюрідному братові [3, с. 686].

Тимофій Золотаренко брав активну участь в українському наступі на території Великого князівства Литовського. Він, разом із своїм двоюрідним братом Василем Золотаренком, був в авангарді української армії. Це зазначав і Іван Золотаренко в своїй грамоті до московського царя від 26 червня 1655 р.: «А нині поперед себе посилаю двох братів своїх, Василя Никифоровича, полковника ніжинського, і Тимоша Оникієнка, полковника стародубського, з частиною війська з обозом ... до Свіслочі» [3, с. 711].

Золотаренко із своїм двоюрідним братом вів бойові дії за річкою Березиною, за що отримав від царя «милостиве слово» [3, с. 716, 717]. Потім вони взяли Мінськ і почали наступ на Вільно. Т. Золотаренко знову знаходився в авангарді війська [3, с. 769]. Він одним із перших увійшов до столиці Литви.

Оскільки Тимофій Золотаренко брав активну участь в білоруському поході української армії, то він 18 серпня 1655 р. подав чолобитну московському царю. У ній Золотаренко зазначав, що він у «багатьох боях був і багатьох литовських людей побивав, і язиків, і знамена, і булави брав, і міста з гетьманом та особисто з твоїми государевими ратними людьми, запорозькими козаками, брав і до кінця розорвав, і скрізь твоїм госуда-

ревим ворогам велике розорення чинив; а маєностей за мною, холопом твоїм і вірним слугою, немає, на цей час прокормитися і твоїй государевій службі служити буде нічим». Тому Тимофій просив: «...Пожалуй мене ... за мою службу і сприяння, містечком Сосницею, поблизу брата мого наказного гетьмана Івана Никифоровича і містечка його Батурина, щоб мені поблизу братів моїх Івана та Василя життя мати» [3, с. 783, 784]. У відповідь цар 19 серпня 1655 р. пожалував йому містечко Сосницю «в маєність, крім козаків» [3, с. 784].

На даний час не вдалося встановити, коли Т. Золотаренко перестав займати уряд стародубського полковника. Однак, В. Кривошея у своїй монографії «Українська козацька старшина» зазначав, що у квітні 1656 р. він вже був сотником полкової сотні Ніжинського полку [7, с. 78]. У 1657 р. Тимофій обіймав вже уряд корсунського полковника. На це вказував той же Кривошея [7, с. 28]. Якщо це так, то до Тимофія Золотаренка у червні 1657 р. міг бути писаний лист лисянського сотника Дем'яна Якимовича, у якому той звертався: «Мені дуже милостивий пане полковник войска його царської пресвітлої величності запорозького корсунський, і добродій мій великий». У ньому Якимович вибачався за те, що він «дома на деякий час проживав для особистих справ і дійсних справ міських, а найважливіше, для замку» [3, с. 703].

Корсунський полковий уряд Золотаренко обіймав і у 1658 р. Так, у січні московський посол Богдан Хітров дав йому соболів «дві пари... по п'ять рублів пара» [1, с. 100]. У квітні він також значився корсунським полковником в московському описі до розряду [4, с. 162].

На даний час не встановленими є обставини смерті Тимофія Оникієвича Золотаренка. Існує дві версії цієї події. Вони не розходяться лише в тому, що його розстріляли за наказом гетьмана Івана Виговського. Одна версія викладена у відписці московського воєводи Григорія Ромодановського приблизно від 6 липня 1658 р. У ній зазначалося, що Золотаренка Виговський наказав розстріляти за те, що «він з полком своїм з ним не ходив» проти заколотників на Лівобережжя [9, арк. 72].

Друга версія смерті Т. Золотаренка була викладена у відписці московського воєводи Василія Шереметьєва від 25 липня 1658 р. У ній зазначалося, що московський цар направив воєводою до Корсуня Аверкея Болтіна. А Золотаренко його не пустив до міста. За це «гетьман Іван Виговський велів розстріляти» його [2, с. 249]. Однак, Болтін невідомо з якої причини так і не потрапив до Корсуня.

Можна припустити, що дві версії можуть бути правильними, оскільки Тимофій Золотаренко міг не підтримати Виговського у придушенні заколоту на Лівобережній Україні. А недопущення московського воєводи могло стати лише приводом для розправи.

Отже, на підставі аналізу певної кількості джерел, вдалося частково відтворити біографію Тимофія Оникієвича Золотаренка. Було встановлено, що він був двоюрідним братом Ганни Золотаренко, дружини Богдана Хмельниць-

кого. У різні часи Золотаренко був осавулом Ніжинського полку, наказним ніжинським полковником, стародубським та корсунським полковником. В дослідженні життєвого шляху Т. Золотаренка є ряд білих плям. Так, на даний час неможливо з'ясувати точну дату його народження та біографію до 1654 р. Також не вдалося отримати ясність із обставинами його страти.

ПОСИЛАННЯ

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею – СПб., 1863. – Т. 4. – 276 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею – СПб., 1872. – Т. 7. – 398 с.
3. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею – СПб., 1889. – Т. 14. – 902 с.
4. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею – СПб., 1892. – Т. 15. – 488 с.
5. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – К., 2014. – Т. 3. – 424 с.
6. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва / В. Кривошея. – К., 2004. – 392 с.
7. Кривошея В. Українська козацька старшина / В. Кривошея. – К., 2005. – Ч. 1. – 260 с.
8. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник / В.Л. Модзалевский. – К., 1910. – Т. 2. – 740 с.
9. Институт рукописи Национальной библиотеки Украины ім. В.І. Вернадського, ф. II, № 15401–15424, 263 арк. – Столбцы Белгородского стола.

Степенькин С.Ю. Стародубский полковник Тимофей Золотаренко

В статті досліджується біографія стародубського полковника Тимофея Золотаренка. Указано, що він народився на Правобережній Україні в місті Корсуні. Невдовзі він був наказним ніжинським полковником, стародубським і корсунським полковником. Як стародубський полковник брав участь в поході української армії в Білорусію. Розглянуто також друга його діяльність.

Ключові слова: Тимофей Золотаренко, Стародубський полк, стародубський полковник, корсунський полковник, наказний ніжинський полковник.

Stepenkin S.Yu. Starodub's colonel Tymophii Zolotarenko
The article is devoted to the biography of Starodub's colonel Tymophii Zolotarenko. It is indicated that he was born on the Right-bank Ukraine in the city of Korsun. For some time he was an appointed Nizhyn's colonel, Starodub's and Korsun's colonel. How Starodub's colonel he participated in the campaign of the Ukrainian Army in Belarus. Another activity is also considered.

Key words: Tymophii Zolotarenko, Starodub's Regiment, Starodub's colonel, Korsun's colonel, appointed Nizhyn's colonel.

11.03.2018 р.

УДК 94 (477.51) О. Золотаренко

Р.А. Желєзко

НІЖИНСЬКИЙ ПОЛКОВНИК ОСТАП ЗОЛОТАРЕНКО

Стаття розкриває маловідомі факти з життя ніжинського козацького полковника Остапа Золотаренка. Особлива увага звернена на його державотворчий доробок, боротьбу за владу, відносини з гетьманами, ніжинським духовенством та московським урядом.

Ключові слова: Гетьманщина, Ніжинський козацький полк, Чорна рада.

Родина козацьких старшин Золотаренків відіграла одну з головних ролей в історії Гетьманщини та Ніжинського козацького полку. З ім'ям братів Івана та Василя Золотаренків пов'язані переможні битви Національно-визвольної революції 1648–1657 рр., перші кроки українського державотворення та перші цеглини в фундаменті становлення Ніжинського козацького полку як провідного військового, політичного, економічного і культурного осередку Лівобережної України XVII–XVIII століть. Втім, якщо життєвому шляху і державотворчому доробку Івана та Василя Золотаренків присвячено цілий ряд історичних досліджень відомих в Україні істориків й ніжинських краєзнавців, то постать Остапа Золотаренка залишається практично невідомою для широкого кола істориків та простих мешканців сучасного Ніжина. Ніжинський полковник лише побічно згадувався у роботах О. Лазаревського, В. Модзалевського, Д. Яворницького, К. Желєзка та інших.

Напевно жоден з ніжинських полковників часів Гетьманщини (1648–1783 рр.) не має стільки варіантів прізвищ, як Остап Золотаренко. Ось як, окрім, згаданого батьківського прізвища, називають цього ніжинського полковника архівні джерела та історіографія: Остапко, Васютенко, Чемерис. У даній розвідці обрано за базове саме батьківське прізвище Остапа – Золотаренко. По різному в джерелах згадується й ім'я ніжинського полковника. Так, поряд з українським варіантом імені Остап, зустрічається і російська версія – Євстафій.

О. Золотаренко є сином ніжинського полковника Василя Золотаренка (обіймав ніжинське полковництво у 1655–1656 рр. та 1659–1663 рр.) та його дружини Тетяни Іванівни Золотаренко. Час і місце народження Остапа Золотаренка залишаються невідомими. Історичні джерела не донесли до нас відомостей про його дитячі роки в Корсуні й молоді роки в Ніжині. Втім, маємо припустити, що на час Національно-визвольної революції українського народу під проводом гетьмана Б. Хмельницького О. Золотаренко навряд чи вже досяг повноліття, оскільки його ім'я не згадується серед числа козаків Корсунського козацького полку, записаних у Зборівському реєстрі 1649 року. Немає згадок про нього і серед козаків Ніжинського козацького полку після 1652 р. – часу, коли його дядько Іван Никифорович Золотаренко став ніжинським полковником. Немає відомостей і про діяльність О. Золотаренка під час перебування на ніжинському полковництві (1655–1656 рр., 1659–1663 рр.)